

УДК 32:316.

КОНСЕНСУС ЯК ФЕНОМЕН РЕЛІГІЙНОЇ СИТУАЦІЇ (УКРАЇНСЬКИЙ КОНТЕКСТ)
CONSENSUS AS A PHENOMENON OF RELIGIOUS SITUATION (UKRAINIAN CONTEXT)

Григор О. О.,
кандидат наук з державного управління,
доцент, докторант, Національний педагогічний
університет ім. М. П. Драгоманова (Київ, Україна),
e-mail: lepan@ukr.net

Grigoriy O. O.,
PhD in Public Administration, associate professor,
doctoral candidate, the National Pedagogical
University Dragomanov (Kyiv, Ukraine),
e-mail: lepan@ukr.net

Стаття являє собою спробу аналізу формування суспільного консенсусу, як унікального феномену релігійної ситуації в різні часи історії суспільства, зокрема, в період гострих соціальних конфліктів становлення християнства. Показано, що в релігії мають місце різні способи досягнення згоди – від наукоподібного до специфічно релігійного. Розглянуто унікальний феномен релігійної ситуації в пострадянські часи, який отримав назву «проправославний консенсус». Визначено, що це явище існує сьогодні як на інституціональному рівні, так і на рівні суспільної свідомості. Із точки зору формування суспільного консенсусу, розглянуто процес створення в Україні нової помісної церкви, отримання нею автокефалії від Вселенського патріархату і показано значення цієї події для незалежності держави.

Ключові слова: релігійно-політична думка, консенсус, проправославний консенсус, томос, релігійна ситуація.

The article is an attempt to analyze the formation of social consensus as a unique phenomenon of the religious situation at various times in the history of society, in particular, during the period of acute social conflicts of the formation of Christianity. It is shown that in religion there are different ways to reach agreement – from scholar to specific religious. The unique phenomenon of the religious situation in the post-Soviet times, which was called «pro-Orthodox consensus», was examined. It is determined that this phenomenon exists today both at the institutional level and at the level of social consciousness. From the point of view of forming a public consensus, the process of creation of a new local church in Ukraine, receiving autocephaly from the Ecumenical Patriarchate in Ukraine, and showing the significance of this event for the independence of the state are considered.

Keywords: religious-political thought, consensus, pro-orthodox consensus, tomos, religious situation.

Термін «консенсус» вперше введено до наукового обігу французьким вченим Огюстом Контом, який позначив його в якості основного моменту соціальної статичності і динаміки, суб'єктивного узгодження, форми соціальної солідарності [1, с. 232]. У широкому концептуальному тлумаченні консенсус означає стан масової, колективної й індивідуальної свідомості, коли поділені на групи люди, орієнтовані на стратегію соціального партнерства [2]. Консенсус в усіх його проявах є обов'язковим елементом демократичних та правових суспільств, а отже опрацювання попереднього досвіду дослідження консенсусу, та розробка на його базі теорії політичного консенсусу, що відповідає реаліям українського суспільства, стає актуальним та першочерговим завданням сучасної української політичної науки.

Проблема сутності консенсусу як феномену політичної теорії і практики досліджувалась вченими багатьох країн, ймовірно, починаючи із часів філософського дискурсу про демократію – по сьогоднішній день. Вагомий внесок у дослідження

проблем, зробили сучасні українські філософи і політологи, зокрема, І. Алексєнко, В. Андрущенко, В. Бабкін, О. Бабкіна, В. Бакіров, В. Бебик, В. Бех, І. Варзар, К. Ващенко, П. Вознюк, В. Воронкова, І. Воронов, М. Головатий, В. Горбатенко, Н. Дембіцька, В. Денисенко, Г. Зеленько, А. Колодій, В. Корнієнко, О. Картунов, Н. Латигіна, М. Михальченко, М. Остапенко, М. Пірен, Г. Почепцов, Н. Ротар, В. Савельєв, О. Фісун, О. Чемшит, Ю. Шайгородський, П. Шляхтун, та ін.

Разом з тим, не всі проблеми політичного консенсусу осмислені достатньо обґрунтовано. Існує низка питань, на які сучасна політична наука ще не має належних відповідей. Першочерговими серед них є теоретико-методологічні засади дослідження політичного консенсусу як елемента політичної культури суспільства та його особливості, осмислення природи політичного консенсусу як принципу, стратегії та технології політичного мислення та дії тощо. Актуальними залишаються дослідження зміни місця і ролі консенсусу в історії політичного життя суспільства, зокрема, в період гострих соціально-політичних та економічних конфліктів і криз.

В контексті проблеми, що розглядається, на особливу увагу заслуговує унікальний феномен релігійної ситуації в пострадянські часи, який отримав назву «проправославний консенсус». Серед питань, які викликають останнім часом найбільші суперечки і особливо гостро обговорюються, є створення в Україні нової помісної церкви і отримання нею автокефалії від Вселенського патріархату.

Виходячи із зазначеного, метою наукової статті є дослідження консенсусу як феномену релігійної ситуації в суспільстві із урахуванням тих подій, які відбуваються сьогодні в Україні.

Почнемо із невеликої історичної ретроспективи сутності релігійного консенсусу задля, можливо, більш цілісного розуміння проблеми. Візьмемо на себе сміливість зауважити, що саме поява християнства, як соціального регулятора суспільних відносин, являє своєрідний консенсус того періоду. Спочатку воно було ідеологією пригноблених прошарків, відіграючи прогресивну роль у боротьбі проти релігії рабовласницького суспільства. Але згодом християнство трансформувалося в релігію експлуататорських класів, ставши феодальною ідеологією, й фактично злилося із державою. Для християнства не існувало ні етнічного, ні соціального розходження між людьми, тому що воно вчило, що перед Богом усі рівні. Цей універсалізм, який охоплював всі племена й народи і зробило його насправді світовою релігією.

Широкого обговорення «консенсусна проблематика» набула в епоху середньовіччя, особливо, в контексті пошуку «Божественного примирення». Християнська заповідь «Кесарю – кесарево, а Богу – Боже» є, мабуть, найбільш продуктивною формулою досягнення консенсусу в ситуації протистояння і конфлікту, в епіцентрі чого, якщо говорити в цілому, стояла боротьба між владою світською і церковною. Царство небесне було

втіленням нездійснених у реальному житті корінних інтересів певної соціальної групи. Добробут людині був гарантований на небі, якщо вона буде сумлінно виконувати свої обов'язки перед Богом на землі. Аналізуючи тексти Євангелій, можна упевнитись, що в трьох із них майже дослівно повторюється, що «немає нікого, хто лишив би усе в ім'я Бога, і не одержав би ніні... серед гоніннь, у сто крат більш будинків... і земель, а у віці наступнім життя вічного» [3].

Проблема влади у середньовіччі була не менш важливою, ніж у будь-якій історичний період розвитку суспільства. Причому, у період раннього християнства (середина II–IV ст.) вона в явній формі не стояла, тому що, по-перше, раннє християнство проповідувало ідею загальної рівності людей і носило демократичний характер; по-друге, римські товаровиробники були зацікавлені в стабільності існуючої держави, тому симпатії мас тяжіли до монархії. Причому й в Старому завіті єдиною формою державного правління визнавалася монархія, тому що сам Бог уклав договір із своїм народом. Але вже пізніше – у «Посланні апостола Павла до римлян» ми бачимо інновацію: «Всяка душа і буде покійна вищій владі; тому що немає влади не від Бога...» [4, гл. 13]. Надалі процес розкладання рабовласницького суспільства приводив до релігійних обшин все більше представників владу імущих. А їхня діяльність, у свою чергу, сприяла подальшому розвитку примиренських ідей в ідеології християнства.

Але пізнє християнство (IV–V ст.) вже більше відчувалося від народних мас, перетворюючись в ідеологію вкрай реакційного прошарку феодального суспільства.

В контексті формування суспільного консенсусу між владою світською й релігійною, слід, насамперед, пригадати концепцію Аврелія Августина, яка склалася в період із 412 по 426 рр. У своєму відомому творі «Про два гради» він розриває безпосередній зв'язок між богом і людиною і ставить між ними церкву. Віра стає головною для людини. Августин вважав, що різниця між «градом божим» і «градом земним» полягає в тому, що вони створені двома видами любові: земний любов'ю до себе, а небесний – любов'ю до Бога. Причому Августин тут у край радикальний: любов до себе в нього доводиться до презирства до Бога, а любов до Бога – до презирства до себе. Але Августин у той період історичного розвитку підійшов, як би ми сказали сьогодні, «консенсусно» й доволі гнучко до проблеми зміцнення релігійної влади: «Град божий» повинен співіснувати одночасно із земним (!), «нічого з останнього не відкидаючи і не руйнуючи» [5, т. 1, ч. 2, 405].

Папа Боніфатій III (540–607 рр.) розробляє вже більш радикальну стратегію на відміну від Августина. Він вже доволі відкрито зазіхає і на «земний град», проводячи думку про те що «обидва мечі перебувають під владою церкви, духовний і світський; один вживається для церкви, а інший – самою церквою; один – священством, інший

королями і воїнами, але з волі і установлення священства» [6, с. 160]. Такий поворот почасти можна пояснити тим, що протягом V–X сторіччя церква, яка ставала великим землевласником, потребувала захисту своїх володінь.

Релігійно–політична думка наступних періодів у принципі цілком була під впливом доктрини Августина, формування якої фактично завершив католицький теолог Тома Аквінський (1225–1274 р.). Зберігаючи основні ідеї Августина про два гради, він допускав, що церква може схвалити опір світській владі. Проте, Аквінський вже намагався розділити сфери духовної і світської влади, частково секуляризуючи той консенсус, який визначив Августин. Аквінський зазначає: «Тому, що духовна влада і світська обидві провадяться від влади божої, то світська влада настільки знаходиться під духовною, наскільки вона їй Богом підпорядкована, як–от у справах, що стосуються порятунку душі; внаслідок цього в таких справах варто скоріше коритися церковній владі, а не світській. У тому ж, що стосується громадянських благ, варто більш коритися світській владі, ніж церковній (!), у відповідності до повчання «віддайте кесарю кесарево».

Подальші події, що відбувалися в соціально–економічному житті Західної Європи в V–XI сторіччях, призвели до занепаду значної кількості ранньофеодальних держав, а церква стала найвагомішою політичною силою.

Отже, загальним тлом становлення і розвитку середньовіччя слід вважати протистояння світської і духовної влади, яке тривало фактично протягом понад п'ятьох століть. Причому в політичному світогляді середніх віків світська і духовна влада були своєрідно збалансовані. З одного боку, тут пастир «озброєний світським мечем», а з іншого боку, царі зазіхають на духовну владу, а імператор хоче бути в деякому роді світським папою. З іншого боку, бувало, що королі і герцоги вдягалися у єпископські митри. Відповідно до класичного вислову папи Інокентія III, «Христос у Новому Завіті улаштував владу так, щоб царство було святительським, а священство було царським» [7, с. 6].

В кінцевому підсумку це протистояння закінчилося досягненням загального консенсусу, який втілюється в утворенні релігійної держави Ватикан, як симбіозу світської та духовної влади в руках глави держави – Папи Римського. Держава утворилася як «нейтральна та недоторкана територія» унаслідок підписання 11 лютого 1929 р. в Латеранському палаці (м. Рим) кардиналом П'єтро Гаспаррі та головою італійського уряду Беніто Муссоліні Латеранського договору між Святим Престолом та Королівством Італії [8, с. 171]. З цих пір дилема пріоритетності влади – духовна чи світська – стає предметом власних уподобань. Попри те, що християнська (католицька) віра отримала власний «матеріальний осередок» у вигляді держави, до повного консенсусу між владою духовною і світською не привело. У листопаді 2000 р. папа обнародував новий Основний закон Ватикану що набрав чинності

в лютому 2001 р. Цей закон фактично закріпив систему розподілу влади [9]. Однак уся повнота законодавчої, виконавчої та судової влади міста-держави Ватикан належить Папі Римському. Отже, в політичному та територіальному відношенні Ватикан став незалежною одиницею, глава якої володіє світською та духовною владою, одночасно будучи сувереном держави й керівником церкви.

Сьогодні предметом дискусій і суперечок у середині релігійної спільноти залишаються в основному норми, або догми [10, с. 4–6]. Вони складають базисні положення, які характеризують дану релігію, але в які із необхідністю повинні вірити члени цієї спільноти. Якщо ми звернемося до історії релігії, то побачимо існування певних теологічних розбіжностей щодо інтерпретації деяких базисних суджень релігії. В цьому випадку повний консенсус недосяжний, кардинальний перегляд базових понять в релігії неможливий, на відміну від науки. В релігії вже існує раз і назавжди зафіксована абсолютна істина, яку богослови можуть лише по-новому інтерпретувати, коментувати і намагатися аналізувати з точки зору сучасності.

Ця особливість релігійного знання накладає відбиток на способи досягнення консенсусу в богословському співтоваристві (доказовість і аргументованість положень). Ілюстрацією пошуку консенсусу в релігійній спільноті може стати дискусія, що виникла між офіційною Православною Церквою і «навколоцерковних» вчень («ім'яслав'є»), які прославляли формулу «Ім'я Боже – є Сам Бог» [11]. Однак тривалу суперечку було розв'язано при втручанні лише органів вищої влади. Так, на засіданні російського Святейшого Синоду («ім'яслав'є») було визначено як неправославне вчення, а його прихильники були насильно вивезені з Афона із заборобою проводити богослужіння [12]. Таким чином, консенсусу в релігійній спільноті було досягнуто не когнітивним способом, а інституційним рішенням більш авторитетних опонентів – представників офіційної Церкви: високопоставлених церковних і державних чиновників.

Разом із тим, ортодоксальність релігійної традиції не є свідченням того, що вона не наповнюється новими знаннями. У релігійній спільноті точно так, як і в науковій, відбувається включення нового знання в релігійну традицію і формується консенсус щодо висунутих положень. Включення нових даних в православну релігійну традицію відбувається шляхом обговорення цих відомостей на всесвітніх і помісних церковних соборах. Так, Ватикан тільки в 1992 році (!) офіційно визнав, що Земля не є нерухомим тілом і дійсно обертається навколо Сонця. Папа Римський Іоанн–Павло II виголосив промову, в якій визнав Галілея блискучим фізиком і висловив жаль з приводу того, що теологи, які виносили вченому вирок, занадто буквально дотримувалися тексту Священного писання [13].

Сьогодні проблемою регулювання стосунків і знаходженням відповідного консенсусу між

прихильниками релігійного і світського світогляду переймається Європейський суд із справ людини, який розглядає і вирішує численні справи щодо цього. Як приклад, обрані в 1993 році депутати в парламент Сан–Марино скаржилися на те, що для вступу на посаду їм необхідно було принести присягу на Євангелії. На думку заявників, реалізація одного з головних політичних прав була поставлена в залежність від публічного сповідання певної віри. Суд встановив порушення статті 9 Європейської конвенції з прав людини (свобода думки, совісті і релігії). Він вважав, зокрема, що обов'язок приносити присягу була «необхідною в демократичному суспільстві» з точки зору статті 9 §2. Суд побачив протиріччя в тому, що для здійснення депутатського мандата, який передбачає подання різних поглядів на суспільство, необхідно було попередньо демонструвати прихильність до певного світогляду [14].

В контексті досліджуваної проблеми на особливу увагу заслуговує унікальний феномен релігійної ситуації в пострадянській Росії, який отримав назву «проправославний консенсус». До його основних проявів у свідомості суспільства правомірно віднести три взаємопов'язані стійкі тенденції: довіра в суспільстві до церкви в особі РПЦ МП; переважання позитивного іміджу православ'я і церкви; переважання позитивних соціальних очікувань від релігії і церкви і їх взаємодії з суспільством [15]. Більш того, держава, яка після розпаду Радянського Союзу і дезавування комуністичної ідеології знаходилась у глибокій кризі легітимності, була безумовно зацікавлена в православній церкві як значущому джерелу своєї легітиматії. З іншого боку, церква, не маючи в суспільстві значних владних ресурсів, зацікавлена в отриманні їх від держави в обмін на її символічний капітал і довіру в широких масах населення. Звідси численні демонстративно–символічні акції, які офіційно виражають єдність державних та церковних позицій з багатьох актуальних питань, так і реальна взаємна підтримка низки починань, в останні роки надбала форм соціального партнерства.

Отже, у проекції суспільної свідомості, проправославний консенсус являє собою соціальний настрій – комплексний, інтегральний феномен «колективних уявлень», характерний для сучасності. У ситуації ідейного вакууму суспільство напівстихийно, напіворганізовано звернулося до перевірених століттями й історичними кризами символам і інституціям, найбільш стійкими і значущими з яких виступили релігійні традиції [16]. Саме такий соціальний настрій, що рефлексивно враховується державою, надає церкві той символічний капітал, який має значну цінність, а саме:

- довіра в суспільстві до церкви;
- переважання позитивного іміджу православ'я і церкви;
- переважання позитивних соціальних очікувань від релігії і церкви, їх взаємодії з суспільством.

Нарешті, важливим аспектом проправославного консенсусу є масові позитивні очікування від релігії

і церкви, які закономірно виникли і зберігаються на тлі затяжної кризи соціальних відносин. Серед важливих чинників дослідники відзначають суспільну нестабільність, затяжну моральну і соціальну кризу, відсутність прийнятих народом світських концепцій виходу з нього, історичну пам'ять народу про патріотичну діяльність церкви в найважчі переломні періоди, виступ конфесій на захист прав і гідності людей знедолених бездуховності, цинізму, корупції, наркоманії тощо.

Серед питань, які викликають останнім часом найбільші суперечки і особливо гостро обговорюються, є створення в Україні нової помісної церкви і отримання нею автокефалії від Вселенського патріархату. Проблема дарування автокефалії та порядку її проголошення так чи інакше виникала протягом практично всієї історії християнської церкви [17]. Часом одна помісна церква могла не визнавати акт дарування автокефалії, проголошений іншої помісною церквою, що могло викликати розрив відносин між ними.

Автокефальною вважається Помісна Церква, цілком самостійна, яка не залежить ні від якої іншої Помісної Церкви, хоча все автокефальні Церкви, будучи частинами Церкви Вселенської, взаємозалежні. Автокефальна Церква має самостійне джерело влади. Сьогодні світове православ'я складається з 14 загальновідомих канонічних помісних православних церков, які об'єднані духовно і мають формальний загальний центр в Константинополі.

Коротко історія питання така. З 1921 р. на території УРСР діяв Український екзархат Московського патріархату. У 1989 р. в УРСР відновила легальну діяльність неканонічна Українська автокефальна православна церква (УАПЦ), спочатку проголошена в Києві в 1920 р. Починаючи з 1990-х рр. послідовно відстоювалася ідея створення на Україні незалежної від Московської Патріархії помісної церкви. Обидві претендували на національний характер конфесії й за неповні тридцять років свого існування здобули підтримку з боку державної влади України та політичних еліт. У 1990 р. Український екзархат Московського патріархату був перетворений в Українську православну церкву Московського патріархату (УПЦ МП). Її предстоятелем став митрополит Київський і всієї України Філарет.

У листопаді 1991 р. Собор УПЦ звернувся до Московського патріархату із проханням про дарування Українській церкві автокефалії. Навесні 1992 р. на Архієрейському соборі в Москві більшість архієреїв УПЦ відмовилися від підписів під цим зверненням. Після чого митрополит Філарет з частиною кліру і мирян покинув Московський патріархат, утворивши Українську православну церкву Київського патріархату (УПЦ КП), глава якої став іменуватися Патріархом Київським і всієї України. З ініціативи голови УПЦ митрополита Філарета і глави УАПЦ патріарха Мстислава відбувся Об'єднаний собор, який створив на базі УПЦ і УАПЦ Українську

православну церкву – Київський патріархат (УПЦ–КП). Таким чином, на Україні сформувався так званий «церковний вузол», що складався з Української православної церкви Московського Патріархату на чолі з митрополитом Онуфрієм, Української Православної Церкви Київського Патріархату на чолі з патріархом Філаретом і Української Автокефальної Православної церкви на чолі з митрополитом Макарієм [18, с. 115].

Ще в січні 2007 р. президент України В. Ющенко на зустрічі з представниками УПЦ КП заявив про необхідність створення в Україні єдиної помісної православної церкви. Представники Київського патріархату заявили про готовність до діалогу, в той час як представники Московського патріархату відмовилися від переговорів, пославшись на те, що УПЦ КП є неканонічною церквою. В. Ющенко безпосередньо звернувся до Константинопольського патріарха Варфоломія I з проханням про благословення на створення української помісної церкви. Саме Константинопольському патріарху за цим сценарієм була відведена роль «примирителя» і «творця» помісної церкви України [19].

У серпні 2009 р. в Свято–Успенській Почаївській лаврі патріарх Кирило закликав до об'єднання православних церков. Зокрема, він заявив, що вважає розкол в українській церкві «реакцією, в тому числі і на неправильну політику церковної Москви». У вересні було створено комісію для проведення переговорів. Першу офіційну зустріч, проведену в жовтні, представники церков оцінили позитивно і висловили надію на подальший діалог.

16 червня 2016 р. Верховна рада України прийняла постанову №1422–VIII «Про Звернення Верховної Ради України до Його Святості Варфоломія, Архієпископа Константинополя і Нового Риму, Вселенського Патріарха про надання автокефалії Православної Церкви на Україні». У цьому зверненні Верховна рада просила Вселенського патріарха: визнати недійсним акт 1686 року на підставі того, що він був прийнятий з порушенням священних канонів Православної церкви; взяти участь в подоланні наслідків церковного розділення шляхом скликання під егідою Вселенського патріархату Всеукраїнського об'єднаного собору з метою вирішення всіх спірних питань і об'єднання українського православ'я; видати томос про автокефалію Православної церкви в Україні [20].

17 квітня 2018 року президент України Петро Порошенко повідомив про свій намір звернутися до патріарха Константинополя Варфоломія із закликом видати томос (грец. τόμος) – указ, декрет, окружне послання предстоятеля помісної православної церкви в деяких важливих питаннях церковного устрою) про єдину православну Церкву в Україні і надання їй автокефалії.

Влітку 2018 р. Вселенський патріархат публічно заявив, що вважає Україну своєю канонічною відповідальністю, а домагання Московського патріархату неправомочними. 1–4 вересня 2018 р. відбувся Архієрейський Собор

Константинопольської Церкви, на якому патріарх Варфоломій зокрема сказав: «оскільки Росія, як відповідальна за нинішню болючу ситуацію в Україні, не може вирішити проблему, Вселенський Патріархат взяв на себе ініціативу щодо вирішення проблеми відповідно до повноважень, наданих їй Священними Канонами і юрисдикційної відповідальністю щодо Київської єпархії...» [21].

11 жовтня 2018 року Священний синод Константинопольської церкви скасував томос 1686 року про перехід Київської митрополії під юрисдикцію Московського патріархату. 3 листопада 2018 року в Стамбулі президент України П. Порошенко уклав угоду про співпрацю та взаємодію України із Вселенським патріархатом. Цією угодою про співпрацю у створенні незалежної православної Церкви в Україні, Вселенський Патріарх надав томос, визнаючи незалежність Української Церкви [22].

6 січня 2019 року у Стамбулі Вселенський патріарх Варфоломій вручив томос про автокефалію предстоятелю Православної церкви України митрополитові Київському і всієї України Епіфанію. Документ визначив Православну Церкву України «духовною дочкою» Константинопольського патріархату й закликав всі світові православні церкви Визнати українську автокефалію. Томос вказує, що юрисдикція ПЦУ обмежується територією України. Це означає, що зарубіжних парафій нова церква відкривати не зможе. А вже існуючі парафії відтепер підпорядковуються Константинополю. Для вирішення важливих церковних питань предстоятель ПЦУ повинен звертатися до Константинополя.

Згідно соціологічного опитування населення України, проведеного фондом «Демократичні ініціативи» імені І. Кучеріва та Центром Разумкова в червні 2018 р., створення автокефальної помісної православної церкви в Україні підтримують 31% громадян, проти виступають 20%. Серед прихильників УПЦ МП ідею створення помісної церкви підтримують лише 23%, виступають проти – 40% [23].

Отже, цьому проекту відводилася одна з найважливіших ролей в якості суспільного консенсусу й тому, що він фактично легітимізує фактор існування самої української держави. Найбільш ефективно досягнення консенсусу відбувається тоді, коли у суспільстві реально запровадження і шануються принципи толерантності, повага до норм права, прагнення до компромісу у конфліктних ситуаціях. Саме за таких умов можливо нівелювання егоїстичних інтересів конфліктуючих сторін стосовно тих чи інших важливих політичних питань. Як показало дослідження механізмів формування консенсусу в цій статті із урахуванням історичної ретроспективи, він базується на повазі до людини, закону і також до моралі, в тому числі – релігійної.

Сьогодні власна церква у державі – атрибут незалежності як держави, так і церкви. Хоча церква в Україні відділена від держави, але питання це в першу чергу – політичне. Досить показовим

у цьому контексті є висловлювання глави УПЦ КП Філарета Денисенка про те, що «виникнення держави пов'язане із виникненням незалежної Церкви ... Без єдиної церкви немає і єдиної держави» [24, с. 218].

Список використаних джерел

1. Конт, О., 1996. 'Система позитивної політики', *Западно-європейська соціологія XIX века*, Под ред. В. И. Добрянкова, Москва: *Издание Международного Университета Бизнеса и Управления*, с.232–257.
2. 'Консенсусні технології вирішення конфліктів'. URL: http://pidruchniki.ws/10780621/psihologiya/konsensusni_tehnologiyi_virishennya_konfliktiv (дата звернення: 19.04.2019).
3. 'Евангелия от Луки. 19,29–30; Марка.10,30; Матфея. 20,29'.
4. 'Послание к римлянам святого апостола Павла', *Новый Завет*. URL: http://days.pravoslavie.ru/Bible/Z_rim_13_1_10.htm (дата обращения: 07.06.2019).
5. 'Антология мировой философии': Соч. в 4–х томах, 1969, Т.1, Москва: *Мысль*, 576 с.
6. Эйкен, Г., 1907. 'История и система средневекового мировоззрения', Санкт-Петербург: *тип. М. И. Акинфиева*, 732 с.
7. Фома Аквинский, 2011, 'Сочинения', Изд. 5–е, Москва: *Едиториал УРСС*, 264 с.
8. Марітчак, С., 2015. 'До питання про передумови утворення міста-держави Ватикан', *Вісник Львівського університету*. Серія юридична, Вип.61, с.171–177.
9. 'Основной Закон Государства Града Ватикан (26 ноября 2000 года)'. URL: <https://vaticanstate.ru/osnovnoj-zakon-gosudarstva-grad-vatikan-26-noyabrya-2000-goda/> (дата обращения: 10.06.2019).
10. Зеленков, МЮ., 2007. 'Религиозные конфликты: проблемы и пути их решения в начале XXI века (политико-правовой аспект)', Воронеж: *Воронежский гос. ун-т*, 244 с.
11. 'Имяславие. Древо', *Открытая православная энциклопедия*. URL: <http://drevoinfo.ru/articles/393.html> (дата обращения: 07.06.2019).
12. 'Синода РПАЦ о группе Григория (Лурье), сайтах «Романитас», «Кредо. Ру», А. Солдатове и т.д. Русская народная линия'. URL: http://ruskline.ru/monitoring_smi/2005/09/10/sinoda_rpac_o_gruppe_grigoriya_lur_e_sajtah_romanitas_kredo_ru_a_soldatove_i_t_d/ (дата обращения: 07.06.2019).
13. 'Ватикан признал, что Земля вращается вокруг Солнца'. URL: <http://www.aleksandrnovak.com/content/1050.html> (дата обращения: 07.06.2019).
14. 'Buscarini и другие против Сан-Марино (жалоба №24645/94)', *Дела Европейского Суда по правам человека*. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Freedom_religion_RUS.pdf (дата обращения: 07.06.2019).
15. Лебедев, СИ. 'Про православный консенсус в России начала XXI века как феномен религиозной ситуации'. URL: <file:///Users/macbook/Downloads/propravoslavnyu-konsensusu-v-rossii-nachala-xxi-veka-kak-fenomen-religioznoy-situatsii.pdf> (дата обращения: 07.06.2019).
16. Корнієнко, ВО., 2001. 'Політичний ідеал як проблема вибору', *Людина і політика: український соціально-гуманітарний журнал*, №2, с.139–150.
17. 'Сам собі пан: хто і коли надавав томос церквам, і хто писав його для України'. URL: <https://hromadske.ua/posts/khto-i-koly-nadavav-tomos-tserkvam> (дата звернення: 10.06.2019).
18. Курылев, КИ., Станис, ДВ., 2014. 'Этноконфессиональная ситуация на Украине как фактор внутривнутриполитической нестабильности', *Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. Вопросы теории и практики*, №5–3 (43), с.114–117.
19. Коляда, Е. 'Поместная церковь от Виктора Ющенко?'. URL: http://ruskline.ru/monitoring_smi/2008/07/31/pomestna_ua_cerkov_ot_viktora_yuhenko/ (дата обращения 10.06.2019).
20. 'Про Звернення Верховної Ради України до Його Всесвятості Варфоломія, Архієпископа Константинополя і Нового Риму, Вселенського Патріарха щодо надання автокефалії Православної Церкви в Україні: Постанова Верховної Ради України', *Відомості Верховної Ради (ВВР)*, 2016, №27, ст.528.

21. 'Archbishop Daniel Participates in Synaxis of Hierarchs of The Ecumenical Patriarchate of Constantinople'. URL: https://www.uocofusa.org/news_180901_1.html (дата обращения 10.06.2019).

22. 'Украина и Вселенский Патриархат подписали Соглашение о создании независимой украинской Церкви'. URL: <https://www.president.gov.ua/ru/news/ukrayina-tavselenskij-patriarhat-pidpisali-ugodu-pro-stvore-50794> (дата обращения 10.06.2019).

23. 'Создание поместной автокефальной православной церкви в Украине: что думают украинцы?'. URL: <https://dif.org.ua/article/stvorennya-pomisnoiavtokefalnoi-pravoslavnoi-tserkvi-v-ukraini-shchodumayut-ukraintsi> (Дата обращения 10.06.2019).

24. Серебрич, АА., 2016. 'Участие украинских церквей Северной Америки в реализации проекта поместная церковь на Украине', *Проблемы национальной стратегии*, №5 (38), с.218–238.

References

1. Kont, O., 1996. 'Sistema pozitivnoj politiki (Positive Policy System)', *Zapadno-evropejskaja sociologija XIX veka*, Pod red. V. I. Dobren'kova, Moskva: *Izdanie Mezhdunarodnogo Universiteta Biznesa i Upravljenja*, s.232–257.

2. 'Konsensusni tehnologii' vyirishennja konfliktiv (Consensus conflict resolution technologies). URL: <http://pidruchniki.ws/10780621/psihologiya/konsensusni-tehnologiyi-virishennya-konfliktiv> (data zvernennja: 19.04.2019).

3. 'Evangelija ot Luki. 19,29–30; Marka.10,30; Matfeja. 20,29 (Gospel of Luke. 19.29–30; Mark. 10.30; Matthew 20.29)'.

4. 'Poslanie k rimljanam svjatogo apostola Pavla (Epistle to the Romans of the Holy Apostle Paul)', *Novyj Zavet*. URL: http://days.ppravoslavie.ru/Bible/Z_rim_13_1_10.htm (data obrashhenija: 07.06.2019).

5. 'Antologija mirovoj filosofii (Anthology of world philosophy)': Soch. v 4–h tomah, 1969. T.1, Moskva: *Mysl'*, 576 s.

6. Jejken, G., 1907. 'Istorija i sistema srednevekovogo mirovozzrenija (The history and system of the medieval worldview)', Sankt–Peterburg: *tip. M. I. Akinfieva*, 732 s.

7. Foma Akvinskij, 2011, 'Sochinenija (Writings)', Izd. 5–e, Moskva: *Editorial URSS*, 264 s.

8. Maritchak, S., 2015. 'Do pytannja pro peredumovy utvorennja mista–derzhavy Vatykan (The question of the preconditions of the formation of the city–state of the Vatican)', *Visnyk L'vivs'kogo universytetu*. Serija jurydychna, Vyp.61, s.171–177.

9. 'Osnovnoj zakon Gosudarstva Grada Vatikana (26 nojabrja 2000 goda) (Basic Law of the State of the Vatican City (November 26, 2000))'. URL: <https://vaticanstate.ru/osnovnoj-zakon-gosudarstva-grada-vatikan-26-nojabrya-2000-goda/> (data obrashhenija: 10.06.2019).

10. Zelenkov, MJu., 2007. 'Religioznye konflikty: problemy i puti ih reshenija v nachale XXI veka (politiko–pravovoj aspekt) (Religious conflicts: problems and their solutions at the beginning of the XXI century (political and legal aspect))', Voronezh: *Voronezhskij gos. un–t*, 244 s.

11. 'Imjaslavie. Drevo (Name of glory. Tree)', *Otkrytaja pravoslavna ja jenciklopedija*. URL: <http://drevoinfo.ru/articles/393.html>. (data obrashhenija: 07.06.2019).

12. 'Sinoda RPAC o gruppe Grigorija (Lur'e), sajtah «Romanitas», «Kredo. Ru», A. Soldatove i t.d. Russkaja narodnaja linija (Synod RPATS about the group of Gregory (Lurie), sites «Romanitas», «Credo. Ru», A. Soldatov, etc. Russian folk line)'. URL: http://ruskline.ru/monitoring_smi/2005/09/10/sinoda_rpac_o_gruppe_grigoriya_lur_e_sajtah_romanitas_kredo_ru_a_soldatove_i_t_d/(data obrashhenija: 07.06.2019).

13. 'Vatikan priznal, chto Zemlja vrashhaetsja vokrug Solnca (The Vatican recognized that the Earth revolves around the sun)'. URL: <http://www.aleksandrnovak.com/content/1050.html> (data obrashhenija: 07.06.2019).

14. 'Buscarini i drugie protiv San–Marino (zhaloba №24645/94) (Buscarini and others against San Marino (complaint №24645/94))', *Dela Evropejskogo Suda po pravam cheloveka*. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Freedom_religion_RUS.pdf(data obrashhenija: 07.06.2019).

15. Lebedev, SI. 'Propravoslavnyj konsensus v Rossii nachala XXI veka kak fenomen religioznoj situacii (Pro–Orthodox consensus

in Russia at the beginning of the 21st century as a phenomenon of the religious situation)'. URL: <file:///Users/macbook/Downloads/propravoslavnyj-konsensus-v-rossii-nachala-xxi-veka-kak-fenomen-religioznoj-situatsii.pdf> (data obrashhenija: 07.06.2019).

16. Kornijenko, VO., 2001. 'Politychnyj ideal jak problema vyboru (Political ideal as a problem of choice)', *Ljudyna i polityka: ukrai'ns'kyj social'no–gumanitarnyj zhurnal*, №2, s.139–150.

17. 'Sam sobi pan: hto i koly nadavav tomos cervkam, i hto pysav jogo dlja Ukrai'ny (Mr. himself: who and when he gave tomos to the churches, and who wrote him for Ukraine)'. URL: <https://hromadske.ua/posts/khto-i-koly-nadavav-tomos-tserkvam> (data zvernennja: 10.06.2019).

18. Kurylev, KP., Stanis, DV., 2014. 'Jtnokonfessional'naja situacija na Ukraine kak faktor vnutripolitichekoj nestabil'nosti (Ethno-confessional situation in Ukraine as a factor of internal political instability)', *Istoricheskie, filosofskie, politicheskie i juridicheskie nauki, kul'turologija i iskusstvovedenie. Voprosy teorii i praktiki*, №5–3 (43), s.114–117.

19. Koljada, E. 'Pomestnaja cerkov' ot Viktora Jushhenko? (Local church from Viktor Yushchenko?)'. URL: http://ruskline.ru/monitoring_smi/2008/07/31/pomestnaja_cerkov_ot_viktora_yuvenko/ (data obrashhenija 10.06.2019).

20. 'Pro Zvernennja Verhovnoi' Rady Ukrai'ny do Jogo Vsesvjatosti Varfolomija, Arhijepyskopa Konstantynopolja i Novogo Rymu, Vselens'kogo Patriarha shhodo nadannja avtokefalii' Pravoslavnij Cerkvi v Ukrai'ni: Postanova Verhovnoi' Rady Ukrai'ny (On the Appeal of the Verkhovna Rada of Ukraine to His Holiness the Bartholomew, the Archbishop of Constantinople and New Rome, of the Ecumenical Patriarch to provide Autocephaly to the Orthodox Church in Ukraine: Resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine)', *Vidomosti Verhovnoi' Rady (VVR)*, 2016, №27, st.528.

21. 'Archbishop Daniel Participates in Synaxis of Hierarchs of The Ecumenical Patriarchate of Constantinople'. URL: https://www.uocofusa.org/news_180901_1.html (data obrashhenija 10.06.2019).

22. 'Ukraina i Vselenskij Patriarhat podpsali Soglashenie o sozdanii nezavisimoj ukrainskoj Cerkvi (Ukraine and the Ecumenical Patriarchate signed the Agreement on the establishment of an independent Ukrainian Church)'. URL: <https://www.president.gov.ua/ru/news/ukrayina-tavselenskij-patriarhat-pidpisali-ugodu-pro-stvore-50794> (data obrashhenija 10.06.2019).

23. 'Sozdanie pomestnoj avtokefal'noj pravoslavnoj cerkvi v Ukraine: chto dumajut ukraincy? (Creating a local autocephalous Orthodox church in Ukraine: what do Ukrainians think?)'. URL: <https://dif.org.ua/article/stvorennya-pomisnoiavtokefalnoi-pravoslavnoi-tserkvi-v-ukraini-shchodumayut-ukraintsi> (Data obrashhenija 10.06.2019).

24. Serebrich, AA., 2016. 'Uchastie ukrainskih cerkvej Severnoj Ameriki v realizacii proekta pomestnaja cerkov' na Ukraine (Participation of the Ukrainian churches in North America in the project of the local church in Ukraine)', *Problemy nacional'noj strategii*, №5 (38), s.218–238.

* * *